

tidsskrift *sb.*, -et, -er, i *sms.*
 tidsskrift- el. tidsskrifts-, *fx*
 tidsskrift(s)artikel.

tidsspild *sb.*, -et el. tids-

spilde *sb.*, -t.

Nyt fra Sprognævnet

spørgsmål, *bf.* pl. ene

tidsstemple *vb.*, -ede.

tidsstempling *sb.*, -en, -er.

Et hamster

Af Eva Skafte Jensen

For nylig gik min 5-årige datter i rette med mig. På vej hjem fra børnehaven havde jeg konverserende spurgt om det var rigtigt at hendes veninde havde fået en hamster. Min datter svarede prompte - ”det hedder et hamster, ikke en”. Så fik jeg den! Intet jeg kunne sige, kunne overbevise hende om at hamster er fælleskøn, ikke intetkøn.

Jeg havde faktisk tidligere lagt mærke til at hun og hendes venner bøjede hamster med -t, ikke med -n, men min datters respons netop denne dag gav stof til eftertanke, først og fremmest fordi hun virkelig insisterede på at hun havde ret, og at jeg tog fejl. Der var ikke tale om en sprogfamlen hos et lille barn, men om en fuldstændig tillid til egen sprogfornemmelse.

Jeg spurgte mig derfor lidt for rundt omkring for at finde ud af om der var andre end min datter og hendes venner der mente at hamster var et -t-ord. En uformel rundspørge gav følgende resultater: Mine egne

børn (14, 11, 9 og 5, Valby) mente alle -t. Dog mente min 14-årige søn at han nok ville sige *et hamster* i ubestemt form, men *hamsteren* med -n i bestemt form (det vender jeg tilbage til). En kollegas 12-årige datter (Vesterbro) mente -t, en enkelt 30-årig kollega (opvokset i Nørrejylland, nu bosat i København) var i tvivl da jeg spurgte direkte. Andre voksne mente alle at hamster var et -n-ord. Ifølge den uformelle rundspørge kunne det altså se ud til at hamster for visse dele af den unge befolkning er et -t-ord.

Jeg udvidede derpå undersøgelsen ved at lave en søgning på søgestrengen *et hamster* i nogle af de elektroniske tekstdatabaser sprogforskere ofte bruger, og her bøjes ordet altovervejende med -n: i Korpus.dk er der 1 enkelt belæg på *et hamster*; i Infomedia gav en søgning for 24 måneder ca. 10 belæg når forekomster som *et hamster bur* (i tre ord!) og lignende var sorteret fra.

Derpå foretog jeg en tilsvarende søgning på Google, og det viste sig nu at lige præcis >

bemeldte dyrs køn har været debatemne adskillige steder på nettet, heriblandt på Facebook, på sites hvor man kan søge lektiehjælp (fx Studieportalen.dk) og i diverse diskussionsforummer (fx Zabbo.dk).

Man kan således finde spor af en uenighed og en usikkerhed om dyrets køn, og at dømmen efter de forskellige søgeresultater ser det ud til at det især er i den yngre del af befolkningen uenigheden/usikkerheden flourer. På Studieportalen.dk, som må formodes at henvende sig til ret unge sprogbrugere, har en bruger simpelthen stillet det som spørgsmål, og en anelig mængde andre brugere har så svaret efter bedste overbevisning, nogle til fordel for *et hamster*, andre til fordel for *en*.

Hvis opfattelsen af at *hamster* er intetkøn, bider sig fast og måske oven i købet breder sig, kan dette meget vel føre til at der om ikke så mange år vil være to forskellige lige almindelige opfattelser af ordets køn: en hvorefter det er fælleskøn, og en hvorefter det er intetkøn, og det kan så oven i købet være at intetkønsformen på længere sigt bliver enerådende.

Begge dele - at et ord kan bøjes på to måder (intetkøn og fælleskøn), og at en ny form udkonkurrerer en gammel form - er set før.

Ord med to køn

Vi har i forvejen et lille antal ord i dansk som kan være enten fælleskøn eller intetkøn, for eksempel *indeks*, *virus*, *biks*, *cirkus*, *narrativ*, *parameter*, *helle* og *studie*.

Ved nogle af disse er der ingen betydningsforskel på fælleskøn og intetkøn. Der er for eksempel ingen betydningsforskel på *en/et narrativ* og på *en/et virus*. Ved *cirkus* er der heller ingen betydningsforskel, men måske

nok en valørforskel: Det mest almindelige og upåfaldende blandt almindelige mennesker er at sige *et cirkus*, mens *en cirkus* bruges af fagfolk, og sikkert opleves som gammeldags af mange ikke-fagfolk.

I andre tilfælde følges de forskellige bøjninger af betydningsforskelle. Det gælder for eksempel et ord som *studie*. Ved dette er der en tydelig forskel på de to varianter: *en studie* er en afhandling af mere eller mindre videnskabelig karakter (det er den betydning den danske Sherlock Holmes-titel "En studie i rødt" trækker på); *et studie* med -t kan også være en afhandling, men derudover kan det være en uddannelse (jf. lægestudiet, danskstudiet), og det kan være et lokale (eller en samling lokaler) hvor for eksempel billedhuggere eller fotografer udfolder deres kunst.

Endelig er der ved visse ord en betydningsforskel der handler om tællelige enheder over for utælleligt masse/stof: *Øllen* er den individuelle enhed typisk omsluttet af en flaske, mens *øllet* er den uafgrænsede, flydende masse. Og når man tæller sådanne enheder, sker det netop med *en*: "Hvor mange øl skal vi have, en eller to?" Det går ikke med *et*, prøv selv: "Hvor mange øl skal vi have, et eller to?" Prøv også med ord som *smør*, *vand* og *vin*. Denne måde at fordele de to køn på er systematisk, og kendes under betegnelserne vestjysk genus eller semantisk genus. Den slags er der skrevet meget om, to nyere fremstillinger kan man læse hos Ravnholt (2005) og hos Brink (2010).

Tidligere tilfælde af kønsskifte

Kan man tænke sig noget mere dansk end ordet *menneske*, og kan man tænke sig noget så grammatiksikkert som at det er intetkøn!

Ordet er ganske vist pæredansk nu til dags, men det er indlånt fra middelnedertysk, og det var ikke fra starten af intetkøn i dansk. I stedet blev det især i sin tidlige levetid i dansk opfattet og bøjet som et hunkønsord (det var før hun- og hankøn faldt sammen i én form: fælleskøn). I en del håndskrifter fra midten af 1300-tallet og senere finder man ordet bøjet som et hunkønsord, jf. Brøndum-Nielsen 1935: 248-250; se også s. 271-279. Her gives et eksempel fra begyndelsen af 1400-tallet:

thy at iac er en cristin mænniska (fordi at jeg er en kristen menneske) (Sjælens trøst, s. 16, l. 6-7)

I samme kilde bøjes ordet i flertal med den traditionelle hunkønsform *mænnisk-or* (fx s. 5, l. 16 og s. 16, l. 1), og der henvises til ordet med hunkønspronomenet *hon* (fx s. 7, l. 21)

I 1400- og 1500-tallet sker det oftere og oftere at ordet bøjes som et intetkønsord (der er også enkelte eksempler på at der henvises til ordet med hankønspronomenet *han*), og allerede i løbet af 1500-tallet bliver den gamle hunkønsform stort set udkonkurreret af den nye intetkønsform. En søgning i databasen Renæssancesprog.dk, der består af en lang række tekster fra Danmark i perioden 1500-1700, giver ikke et eneste eksempel på *menneske* (i de relevante opslagsformer, *mænniska*, *mennische* etc.) som hunkønsord.

I svensk er hunkønsopfattelsen bevaret til moderne svensk, se fx Svensk-dansk ordbog (2010). Ordet bøjes således med -n i bestemt form, og man kan sagtens henvise til det med hunkønspronomenet *hon*. Følgende eksempel er taget fra en programtale fra en af de svenske public service-kanaler:

Det var en väldigt utvecklande tid för människan. Hon flyttade ut på savannen, hennes hjärna växte och hon borde då ha blivit en mer social djurart än förut (omtale af programmet ”När människan tappade pälsen”, SVT2 11/5-2009; svt.se)

Eksemplet *menneske* viser altså at det ikke er totalt ukendt at et ord skifter køn i dansk; som nogle få ekstra eksempler kan nævnes ord som *legeme*, *vår*, *og*, *ting* og *humør*, der ikke altid har haft det køn de har nu. I en overgangsperiode har de to kønsopfattelser eksisteret side om side i sprogsamfundet, og efter et stykke tid har den ene opfattelse udkonkurreret den anden.

Nyere eksempler på nyt køn ses ved *kompliment*, som et udsnit af befolkningen mener er et neutrumsord (*et kompliment*), og ved *hjemmel*, som ligeledes af et udsnit af befolkningen menes at være intetkøn. Som fingerpeg om hvor udbredt opfattelsen af *hjemmel* som intetkønsord er, kan jeg fortælle at jeg i efteråret 2008 bedømte godt og vel 100 førsteårsopgaver. De studerende blev blandt andet bedt om at gøre følgende: ”beskriv hvilken hjemmel der etableres mellem belæg og påstand”. I ca. en fjerdedel af opgaverne bøjede de studerende ordet *hjemmel* i intetkøn, og det på trods af at der i spørgsmålet faktisk var angivet køn i ordet *hvilken*.

Hvorfor får hamster nyt køn?

Men hvorfor mener nogle sprogbrugere at *et hamster* må være rigtigt? - der må være noget der inspirerer til den tolkning. Man kunne overveje om det skyldes udtale. Det menes for eksempel at -t-bøjningen af *kompliment* skyldes inspiration fra andre ord der har >

endelsen *-ment*: *et arrangement, et ræsonnement, et judgement, et sortiment, ergo et kompliment* (se fx Hansen 1998). Kan noget tilsvarende gøre sig gældende for *et hamster*? Der er ikke særlig mange substantiver i dansk der har *-ster* i udlyd. Ved et opslag i en baglænsordbog (Holmboe 1978) finder man blandt andre ord som *plaster, (tre)master, mester, gangster, register, minister, hylster, mønster, foster, kloster, tornyster, kryster*. Nogle af disse er fælleskøn, andre intetkøn. Der er altså ikke et oplagt, entydigt mønster som peger på at ord der ender på *-ster*, bøjes i intetkøn, og det er derfor ikke særlig sandsynligt at det er udtalen i andre ord der danner baggrund for *et hamster*.

Den mulighed mine børn og flere debattører på nettet hælder til, er dog også at kæledyret *marsvin* er hovedinspirationskilden til *et hamster*. Bløde, nuttede kæledyr i en bestemt størrelse, som for det utrænede øje kan forveksles med hinanden (en kanin – som jo er fælleskøn – har muligvis for lange ører til at blive forvekslet med marsvin og hamster), kan altså opfattes som mere eller mindre det samme. Og hvis man opfatter de to dyr som mere eller mindre det samme, kan man jo lige så godt også lade de to dyr have samme køn, nemlig intetkøn.

Det virker overbevisende at det især er betydningsfællesskabet med *marsvin* der har været den oprindelige inspirationskilde for nydannelsen *et hamster*, men det lydlige spiller nu alligevel en rolle i debatten om ordets køn, i hvert fald hos lidt ældre sprogbrugere end min 5-årige datter. Min kollega havde for eksempel over for sin 12-årige datter argumenteret for at *hamster* var fælleskøn med følgende begrundelse - ”det er jo ikke et hyl-

Eva Skafte Jensen (f. 1966) er lektor i dansk sprog ved Roskilde Universitetscenter, medlem af Dansk Sprog-nævns repræsentantskab.

ster”. Og min 14-årige søn ville som sagt ikke bøje ordet i bestemt form med *-t*, for som han sagde - ”det lyder som noget man tager på”; mon ikke også det var en association til *hylster*? Lignende associationer har jeg i hvert fald mødt andre steder, blandt andet hos nogle 30-årige sprogforskere, der straks tænkte på ord som *hylster, polster* og *plaster* da jeg fortalte dem om *et hamster*.

Det er tvivlsomt om de meget små børn som min yngste datter og hendes venner kender et ord som *polster*; *hylster* har de jo nok mødt og selvfølgelig også *plaster*, men måske gør det ikke så meget om de har mødt det eller ej. Hvis de har lært af deres ældre søskende og kammerater at det hedder *et hamster*, kan det for dem – arvtagerne – være ligegyldigt om formen vækker associationer til *hylster* og *polster*, for det hedder jo bare *et hamster*, og så er den ikke længere! Og som støtte til denne opfattelse vil jeg lade en debattør fra et diskussionsforum få det sidste ord:

Det der lyder bedste er jo selvfølgelig lig ”et hamster”. Det er dem som ikke helt har lært dansk endnu der kalder det for en hamster. Det rigtige ord er ET hamster. (bogstavret citat fra debat om *hamsters køn* på Zabbo.dk, 2/3-2010)

Litteratur

Lars Brink (2010). Stof og køn. *Mål & mæle 2010/1*. pp. 22-25.

Johs. Brøndum-Nielsen (1935). Gammeldansk Grammatik III. Substantivernes deklination. København: J. H. Schultz Forlag.

Arthur Conan Doyle (1887). En studie i rødt. Dansk oversættelse af "A study in scarlet".

Erik Hansen (1998). Glæden ved grammatik. *Mål & Mæle 1998/4*. Genoptrykt i Jacobsen, Henrik Galberg & Henrik Jørgensen (red.): *Glæden ved grammatik. Udvalgte artikler og afhandlinger*. København: Hans Reitzel 2001. pp. 318-325.

Henrik Holmboe (1978). Dansk retrograd-ordbog. København: Akademisk Forlag.

Infomedia.dk

Korpus.dk

Ole Ravnholt (2005). 'Sødt er syndigt' - genus som funktionel og produktiv kategori i dansk. I *Teorien om alt og andre artikler om sprog og filosofi*.

Århus: Wessel og Huitfeldt. pp. 211-227.

Renæssancesprog.dk

Sjælens trøst ("Siæla trøst") efter Uppsala C 529 og

Stockholm A 109, udg. for Universitets-Jubilæets danske Samfund ved Niels Nielsen. København: J.

H. Schultz Forlag. 1937-1952.

Svensk-dansk ordbog (2010). Kjeld Kristensen m.fl. (red.). København: DSL & JP/Politiken.

Fup og fakta i debatten om domænetab

Af Anna Kristina Hultgren

Domænetab: 'sprogskifte' eller 'fagterminologisk tab'

I Nyt fra Sprognævnet 2008/2 skelner Ole Ravnholt på frugtbar vis mellem to forskellige betydninger af det omdiskuterede fænomen 'domænetab'. I dette indlæg bygger jeg videre på denne skelnen i et forsøg på at forstå hvad det egentlig er man frygter når man taler om 'domænetab'. Samtidig beskriver jeg et igangværende forskningsprojekt på Center for Internationalisering og Parallelsproglighed (CIP) ved Københavns Universitet som har til formål at undersøge hvorvidt 'domænetab', hvad det så end er, er eller kommer til at blive

en realitet. Forskningsprojektet er finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation.

Som Ole Ravnholt skriver, kan begrebet 'domænetab' forstås på to måder. I nogle betydninger henvises der til at der inden for visse områder i samfundet er sket et skift fra primært at bruge dansk til også at bruge engelsk. Inden for universitetsområdet, som ofte nævnes i denne sammenhæng, bygger opfattelsen på optællinger af det stigende antal publikationer og kurser på engelsk på de danske universiteter. Her lægges der altså vægt på at man taler engelsk *i stedet for* dansk. >

I andre betydninger synes vægten at lægges på det danske sprogs potentiale som fagsprog. Her forstås at det danske sprog mister evnen til at udtrykke sig fordi den fornødne fagterminologi ikke findes på dansk da den meste kommunikation inden for området foregår på engelsk. Som følge af den manglende fagterminologi kan man forvente at man låner de etablerede fagudtryk fra engelsk, mens man fortsat taler dansk. Her har vi altså at gøre med engelsk *i* dansk.

Jeg vil i det følgende kalde den første forståelse for 'sprogskifte' og den anden for 'fagterminologisk tab' i et forsøg på at holde rede i hvad det er vi snakker om.

En del af grunden til den rådende begrebsforvirring kan være at 'sprogskifte' og 'fagterminologisk tab' synes at opfattes som to forskellige stadier på et kontinuum, og at det ene stadie hen ad vejen kommer til at medføre det andet. Det sidste stadie på et sådant kontinuum er at dansk bliver forvist til visse mindre prestigefyldte samfundsområder, og at det i værste fald dør ud.

Der synes dog ikke altid at råde enighed om hvad der i givet fald kommer først, dvs. om 'sprogskifte' fører til 'fagterminologisk tab', eller om 'fagterminologisk tab' fører til 'sprogskifte'. I det første scenario fører dét at man taler engelsk, til at det danske sprog ikke udvikler den fornødne fagterminologi, og i det andet scenario fører dét at der mangler fagterminologi, til at man helt slår over i engelsk.

Den første opfattelse ligger i denne vurdering:

Hele 86 % af det samlede antal artikler er engelsksproget ved Forskningscenter Risø, lidt mindre grelt er det ved det naturviden-

skabelige og sundhedsvidenskabelige Fakultet ved Københavns Universitet. Her kan man virkelig tale om at domænet videnskab inden for de naturvidenskabelige-tekniske fag er tabt, og aktiviteten på dansk er så lille at det danske videnskabssprog stagnerer og dør ud (Jarvad 2001:22).

Den omvendte rækkefølge ser vi hos Haberland, Henriksen et al. som skriver:

Vejen til et sprogskift kan starte med at [...] ord og begreber som man tidligere ikke har haft brug for, kommer ind udelukkende på et fremmed sprog og ikke bliver oversat eller erstattet med hjemlige ord eller nydannelser (1991:115-116).

Dette behøver ifølge Haberland, Henriksen et al. ikke nødvendigvis at føre til 'sprogskifte', fx kan det blot føre til at de fremmede ord med tiden integreres bøjnings- og udtalemæssigt i det danske sprog så man til sidst ikke genkender dem som værende fremmede. Men det *kan* også føre til 'sprogskifte', dvs. at

man begynder at anvende ikke bare fremmede ord, men selve det fremmede sprog inden for et eller flere af sprogets funktionsområder (1991:116, se også Davidsen-Nielsen 2009).

Uanset hvad der anses for at komme først, ligger der således i både 'sprogskifte' og 'fagterminologisk tab' en antagelse om at det ene kan føre til det andet. Når det kommer til stykket, er de ved første øjekast forskellige forståelser af begrebet 'domænetab' altså ikke så forskellige igen. Man er blot uenige om

hvorvidt det er hønen eller ægget der kommer først.

Det jeg starter med at undersøge i det forskningsprojekt jeg beskriver nærmere nedenfor, er et muligt 'fagterminologisk tab'. Her kommer jeg ikke udenom også at forholde mig til 'låneord', forstået på den måde at man låner ord fra engelsk hvis man mangler fagterminologi på dansk. Den gængse holdning blandt danske sprogfolk har imidlertid været at man netop ikke anser låneord for nogen trussel mod det danske sprog (Haberland 2005, Davidsen-Nielsen 2009), ofte med henvisning til at man stadig taler dansk i Danmark på trods af kraftig leksikalsk påvirkning fra andre sprog igennem århundreder.

Jeg mener imidlertid det er vigtigt at skelne mellem 'låneord' som indgår i gængs sprogbrug (som fx 'cool', 'computer', 'windsufer') og dem som opstår som følge af et eventuelt 'fagterminologisk tab' inden for et mere afgrænset videnskabeligt område (se også Haberland, Henriksen et al. 1991).¹ Jeg giver nogle eksempler på sådanne låneord nedenfor.

Det kan ikke udelukkes at den manglende skelnen mellem lån i gængs sprogbrug og lån inden for en afgrænset genre, som fx videnskab, har bidraget til en del af den rådende begrebsforvirring i domænetabsdebatten. Man har på den ene side antaget at låneord som følge af 'fagterminologisk tab' kan føre til 'sprogskifte', men samtidigt har man temme-

¹ Jeg afviger her fra de gængse definitioner af *låneord* (ord som et sprog optager fra et andet sprog, men som i modsætning til et fremmedord ikke altid føles fremmedartet, Den Danske Ordbog) og *fremmedord* (ord som er kommet ind i et sprog fra et andet, og som stadig føles fremmed med hensyn til stavning, bøjning, udtale eller de elementer der indgår i ordet, Den Danske Ordbog).

lig hårdnakket insisteret på at låneord af den anden type ikke udgør nogen trussel. Dette paradoks kan have medført en vis tøven over for at præcisere begreberne.

Efter dette indledende forsøg på at adskille begreberne 'sprogskifte' (engelsk *i stedet for* dansk) og 'fagterminologisk tab' (engelsk *i dansk*) vil jeg nu gå videre til at sige noget om hvad vi ved om henholdsvis det ene og det andet.

Hvad ved vi, og hvad ved vi ikke om domænetab?

Vi ved allerede en del om 'sprogskifte', dvs. om de faktorer der udløser den henholdsvis brug af engelsk og dansk inden for det videnskabelige område. Pia Jarvad (2001) har vist at når man henvender sig til fagfæller i de prestigøse tidsskrifter, er sproget engelsk, men at man publicerer på dansk når man henvender sig til et bredere publikum. Mia Madsen (2008) har vist at det samme gælder for talesproget, nemlig at det er tilhøreren der afgør sproget. Valget mellem engelsk og dansk er altså overvejende målgruppebettinget.

Hvad angår det 'fagterminologiske tab', ved vi langt mindre, og det er dette område jeg på CIP er i færd med at undersøge. Ved 'fagterminologisk tab' forstår jeg at udviklingen inden for den primært engelskformidlede videnskab går så stærkt at danske ord hverken eksisterer eller kan nå at etablere sig. I Ragnhild Ljoslands (2008) utrykte ph.d.-afhandling om brugen af engelsk på Norges teknisk-naturvidenskabelige universitet i Trondheim finder hun hyppig brug af engelske ord hvor der mangler norske, for eksempel 'global warming potential' og 'fertilizers'. Der er derfor noget der tyder på at det lokale nordiske sprog >

(i dette tilfælde norsk, men det kunne ligeså godt være dansk) i et vist omfang mangler ord til at beskrive nye begreber.

Fænomenet har dog ikke været undersøgt på mere end anekdotisk plan, selvom det burde være forholdsvis nemt at gå til. Et første skridt i CIPs forskning er derfor at konstatere hvor stor en del af kommunikationen på dansk inden for det videnskabelige område der rent faktisk udgøres af engelske lån som er brugt som en erstatning for manglende dansk fagterminologi. Dette kan man så sammenholde med anden løbende tekst fra ikke-videnskabelige områder (Jarvad 1995).

Hvor stor andelen af engelske lån reelt skal være for at man kan tale om at dansk er truet, afhænger imidlertid i højere grad af holdninger end af videnskabelige fakta. Sådanne holdninger varierer kraftigt både på institutions- og på individplan. Selvom der ikke er noget der tyder på at engelsk yder en stærkere påvirkning på norsk end på dansk, er det norske sprognævn generelt langt mere bekymret for optagelsen af engelske låneord end det danske (Jarvad 1995). På individplan kan man forestille sig at Davidsen-Nielsens insisteren på at ord som 'brætsejler', 'elastikspring' og 'kys og kør-anlæg' for 'windsurfer', 'bungee jumping' og 'kiss and ride-anlæg' '[ikke er] latterlige' (2009:30), ikke nødvendigvis står uimodsagt blandt andre af landets sprogbrugere. Desuden afhænger sådanne holdninger af hvor etablerede låneordene er og opfattes (de færreste ville nok i dag opfatte ord som 'smart' og 'kiks' som engelske), men dette vil jeg ikke gå videre ind på her.

Det der synes at ligge i advarsler om domænetab (i betydningen 'fagterminologisk tab'), er imidlertid ikke et præcist tal, men et grads-

spørgsmål, altså en formodning om at antallet af eksisterende danske fagtermer er så lavt (og dermed at antallet af engelske lån så højt) at man ligeså godt kan slå helt og holdent over i engelsk, altså det jeg har kaldt 'sprogskifte' ovenfor. I så fald går man altså væk fra det at brugen af engelsk ikke (kun) er bestemt af målgruppen, men at den også skyldes at dansk mangler gloser inden for et specifikt videnskabeligt område, og at det er mere effektivt at kommunikere helt og holdent på engelsk.

Det er en interessant tanke, som imidlertid forekommer mig langt fra sikker. Derfor består en anden del af den igangværende forskning i at undersøge hvorvidt valget mellem engelsk og dansk ikke kun er betinget af målgruppen, men om det også skyldes at dansk er eller begynder at blive dysfunktionelt som fagsprog. Her vil jeg undersøge faglige samtaler på dansk mellem forskere på Det Naturvidenskabelige Fakultet med henblik på at finde belæg for at der opstår kommunikationsproblemer hvis de talende bruger danske og ikke engelske fagtermer. Dette suppleres med interviews for at finde ud af i hvor høj grad de talende selv opfatter det som et problem at der ikke findes danske fagtermer.

På nuværende stadie virker det mest nærliggende at antage at de talende primært bruger de etablerede engelske fagtermer når de taler med deres fagfæller på dansk. Og hvis nogen skulle bruge en ikke-etableret dansk fagterm, kunne man forestille sig at der forhandles ved hjælp af omskrivninger og gentagelser indtil der opnås gensidig forståelse.

Ud fra denne betragtning kan man argumentere for at låneord ikke udgør nogen trussel, men det omvendte, nemlig en mulighed for at forskere fortsat kan tale dansk. 'Fagter-

minologisk tab' er med andre ord ikke tegn på sprogligt forfald, men på det modsatte: sproglig vitalitet i og med at sproget er i stand til at tilpasse sig skiftende samfundsmæssige forhold sådan at 'sprogskifte' undgås.

Jeg har i det foregående forsøgt at udrede begrebet 'domænetab' ved at bygge videre på Ole Ravnholts nyttige skelnen mellem de to forståelser som jeg her har kaldt 'sprogskifte' og 'fagterminologisk tab'. Desuden har jeg givet et bud på hvordan man kan undersøge fænomenet videre. Hvad der kommer ud af disse undersøgelser, forholder jeg mig åben over for.

Litteratur

- Davidsen-Nielsen, N. (2009). Moders stemme, fars hammer. En debatbog om dansk sprogpolitik. København, Dansk Lærereforeningens forlag.
- Haberland, H. (2005). Domains and domain loss. The consequences of mobility. B. Preisler, A. Fabricius, H. Haberland, S. Kjærbeck and K. Risager. Roskilde, Roskilde University: 227-237.
- Haberland, H., C. Henriksen, et al. (1991). Tak for mad! Om sprogæderi med dansk som livret. Det danske sprogs status år 2001 - er dansk et truet sprog? J. N. Jørgensen. København, Danmarks Lærerhøjskole: 111-138.

Anna Kristina Hultgren (f. 1971) er postdoc ved Center for Internationalisering og Parallelsproglighed (CIP) på Københavns Universitet.

- Jarvad, P. (1995). Nye ord, hvorfor og hvordan. København, Gyldendal.
- Jarvad, P. (2001). Det danske sprogs status i 1990'erne med særligt henblik på domænetab. København, Dansk Sprognævn.
- Ljosland, R. (2008). Lingua franca, prestisjespråk og forestilt fellesskap: Om engelsk som akademisk språk i Norge. Et kassusstudium i bred kontekst. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Trondheim, Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet. Ph.d.-afhandling.
- Madsen, M. (2008). "Der vil altid være brug for dansk" - en undersøgelse af 11 naturvidenskabelige forskeres grunde til at vælge henholdsvis dansk og engelsk i deres arbejde. København, Københavnerstudier i tosprogethed, bind 48.
- Ravnholt, O. (2008). Domænetab, parrallelsproglighed og engelske lån. I: Nyt fra Sprognævnet 2008/2, s. 7-12.

Madlavning for finere mænd

Af Ole Ravnholt

Det er en udbredt antagelse i sociolingvistikken at vi bruger sproget til meget andet end at meddele hinanden vores tanker og følelser, fx til at skabe og vise vores identitet og tilhørs-

forhold til bestemte grupper eller subkulturer i samfundet, lige som påklædning og gangart ikke kun tjener de umiddelbare praktiske formål at holde en behagelig kropstempe- ➤

ratur og komme rundt i verden. Folk der, som vi på Sprognævnet, skriver *resurse* og ikke bruger startkommaer, skiller sig bl.a. derved ud fra det store flertal og viser sprogligt en særlig identitet.

Også inden for gastronomien (som jo i øvrigt i sig selv tjener andre formål end at blive mæt) kan man finde talrige eksempler på at sproglige udtryk ikke alene vælges med det formål at kunne henvise effektivt og præcist til en bestemt fødevarer, men også for at signalere at afsenderen har gastronomisk dannelse og fødevareren særlig høj kvalitet uden at sige det lige ud.

Fx er det jo indlysende at *australske Black Angus oksebeuffer* er finere og smager bedre end tilsvarende *bøffer* ville have gjort. På fransk staves ordet ganske vist ikke sådan (men *boeuf*, eller, med sammenskrivet *oe, bœuf*), og det betyder ikke, som på dansk, 'flad bolle af hakket oksekød' eller 'skive af oksekød'. Sådan én hedder på fransk *bifteck* eller *steak*, evt. med tilføjelsen *haché* hvis den er en hakkebøf. De franske ord er lånt fra engelsk (*beefsteak*, og engelsk har igen lånt *steak* fra nordisk dengang store dele af England var under vikingeherrerredømme, og nordisk sprog og gastronomi havde prestige dér. På fransk bruges ordet *bœuf* kun om dyret ude på marken eller om dets kød som gastronomisk råvare, og ikke om de udskårne og tilberedte stykker. På trods af disse indvendinger signalerer forfranskningen af det danske ord nu alligevel ganske godt at der her ikke er tale om ordinære hakkebøffer, men om skiver af oksekød, og at den gastronomiske kvalitet er fransk, dvs. høj. Og selvfølgelig at restauratøren og hans kunder hører til det kulinarisk dannede lag.

Hvis man googler ordet *majonæse*, så vil

man opdage at det faktisk har en vis udbredelse ved siden af *mayonnaise* og *mayonaise*. Hvis man ser nærmere efter, så viser det sig dog at mange af de steder hvor ordet bruges i denne form, enten drejer sig om hvor tåbelig den fordanskede stavemåde er, eller – og det er måske mere overraskende – om hvor ulækkert *majonæse* er – *næse*, men åbenbart ikke *naise*, associeres ofte med snot – til forskel fra *mayo(n)naise*, som er rigtig godt. Og i en af Claus Meyers kogebøger (Året rundt i Meyers køkken, 1993) skriver han i en opregning af viderværdigheder i dansk madkultur: ”Majonæsesalaterne. (Mayonnaise er noget helt andet.)” Selv nordiske Meyer brugte altså dengang den franske stavemåde til at signalere en gastronomisk kvalitet der er uopnåelig med dansk stavning. Han kunne dog stave ordet på korrekt dansk og fransk (med to n'er), det er der forbløffende mange af *majonæse*haderne på nettet der ikke kan. I dag kunne man måske have valgt at bruge den fordanskede stavemåde til at signalere nordisk *terroir* (karakteristisk smag pga. jordbundsforholdene på oprindelsesstedet): *Mayonnaise* laves af ubestemmelige internationale råvarer, *majonæse* derimod naturligvis af rapsolie og æg fra Bornholm – det har jeg dog ikke set endnu, måske fordi rapsolien har lidt for gennemtrængende *terroir* til at egne sig til majonæsefremstilling. Men indtil videre er det altså den franske skrivemåde der signalerer kulinarisk og sproglig dannelse.

Hvis man slår ordet *caviar*, som ifølge Retskrivningsordbogen ikke skrives sådan, op i Den Store Danske Encyklopædi, så bliver man henvist til *kaviar*, som skrives sådan ifølge Retskrivningsordbogen, og her står der følgende:

kaviar, rensed og saltet fiskerogn. *Ægte* caviar, som er meget kostbar, fremstilles af rogn fra store og staves med c, mens produkter fra andre fisk, fx laks, ørred eller stenbider, ifølge en EU-bestemmelse skal staves med k. (http://www.denstoredanske.dk/Mad_og_drikke/Gastronomi/Madretter_og_regionale_traditioner/kaviar)

En spørger som jeg havde henvist til Fødevarerstyrelsen fordi jeg ikke kunne finde ordet *caviar* på EU's liste over beskyttede oprindelsesbetegnelser eller på anden måde afgøre om der var noget om snakken, var så venlig at vende tilbage med Fødevarerstyrelsens svar: Det er en skrøne. Det ville da også være mærkeligt om EU blandede sig i betegnelsen for et produkt der kun fremstilles uden for EU, nemlig i Rusland og Iran. Men skrønen begrundes jo så at betegnelsen for den fine rogn skrives på fransk, altså med c, mens den mere ordinære skrives med k. Også her signalerer fransk stavemåde altså kulinarisk finesse.

Og endelig er der jo *risalamande*, tidligere (i Dansk Sprognævns Retskrivningsordbog 1955) skrevet *ris à la mande*, og endnu tidligere, fx i Meyers Fremmedordbog, 8. udgave, 1924, *riz à la mande*. I denne form, altså med fransk z, findes ordet (med tilhørende opskrift, der adskiller sig fra den moderne ved at der anvendes husblas) i A.M. Mangors Kogebog for smaa Huusholdninger, 19. udgave, 1875, men i 13. udgave, 1852, findes opskriften tilsyneladende ikke, og derfor heller ikke ordet. Kogebogen er sat med gotiske bogstaver, men overskriften *Riz à la mande* er med latinske bogstaver som indikation af at ordet er fransk. Men alt andet tyder på at det er dannet på dansk grund. Den franske udtale ville have

Ole Ravnholt (f. 1948)
er seniorforsker i Dansk
Sprognævn.

haft et d til sidst, det har den danske ikke. Og *amande* er singularis ('ris med mandel'), selv om der jo bruges mange mandler. Den franske betegnelse ville formentlig have været *riz aux amandes*, og på nettet kan man faktisk finde opskrifter på to forskellige retter der hedder sådan, begge tilsyneladende af mellemøstlig/nordafrikansk oprindelse, men ingen af dem ligner risalamande. Den ene er en rissalat med mandler i, og den anden en cremeagtig dessert af ris der er kogt i et mandelafkog. Selve retten findes også i de andre nordiske lande, sammen med mandelgaven, men under andre navne: no. *riskrem*, sv. *ris à la Malta* – muligvis en forvanskning af det danske ord. Men ordet *risalamande*, *ris à la mande*, *riz à la mande* er tilsyneladende opstået på dansk grund. Det franske cuisine ER altså det bedste, også når retten ikke indgår i det.

Men sådan behøver det nu ikke at være. I dag kan man også finde eksempler på at danske ord vinder udbredelse som tegn på gastronomisk kvalitet, måske i kølvandet på bestræbelsen efter at udvikle et selvstændigt nordisk køkken. Før 1995 var *poulard* ca. fem gange så hyppigt i pressen som *unghane*, efter 1995 er det omvendt (Infomedia, pressens artikeldatabase på nettet).

Rollemodel

SPØRGSMÅL: Jeg erfarer at ordet *rollemodel* er blevet optaget i det danske sprog. Jeg er aldeles uforstående over for dette! Er der ikke blot tale om en (rædselsfuld!) fordanskning af det engelske ord for et forbillede, nemlig *role model*?

SVAR: Ifølge www.nyeordidansk.dk er ordet *rollemodel* første gang registreret i en dansk kilde i 1986. Ordet kommer ganske rigtigt af det engelske *role model*, der ifølge Third Barnhart Dictionary of New English (1990) er fra 1969.

Sprognævnet afgør ikke hvilke ord der skal optages i det danske sprog. Det gør sprogbrugerne. Men Dansk Sprognævn fastlægger den

officielle retskrivning, og ordet *rollemodel* kom med i Retskrivningsordbogen i 2001. Den alfabetiske del af Retskrivningsordbogen indeholder i alt ca. 64.000 ord (i det danske sprog som sådan er der selvfølgelig mange flere). Dette ordstof dækker rigssprogets almindelige ordforråd, herunder en del fagord med en vis almen udbredelse, jf. vejledningen i Retskrivningsordbogen, 3. udg., 2001, s. 15. Når ordet *rollemodel* er at finde i ordbogen, skyldes det altså at det, hvad enten man kan lide det eller ej, er kommet til at tilhøre rigssprogets almindelige ordforråd. Ordet *forbillede* står der også, og dette ord er oprindelig et lån fra tysk *Vorbild*.

JNJ

Det seneste skrig

SPØRGSMÅL: I tv-programmet stod der forleden at hunde *går i hundebørnehave iført seneste skrig i hundedækken*. Skal det ikke være *sidste skrig*?

SVAR: Jo, det skal det. Der er tale om en stående vending der normalt har denne form. Ordbog over det danske Sprog, som beskriver

sproget fra 1700 til 1950, skriver at udtrykket *skrig* kan have betydningen 'hvad der er (udraabt (udskreget) som) det nyeste (sidste), mest moderne af en vis (mode)art, det allersidste, nyeste efter modens krav', at det kommer af fransk *le dernier cri*, og at det i denne betydning optræder i den faste forbindelse *det sidste skrig*, som jo er en ordret oversæt-

telse af det franske udtryk. Den Danske Ordbog, som beskriver det aktuelle sprog, er mere kortfattet, men også her optræder *skrig* i denne betydning kun som *sidste skrig*, ikke *seneste*.

Men hvorfor så *seneste* i tv-programmet? Man kan gætte på at det skyldes at skribenten er opmærksom på at der sandsynligvis kommer et nyt skrig til foråret, for der er nogle der mener at *sidste* betyder 'absolut sidste', og at *seneste* derfor altid skal anvendes hvis det kan forventes at der kommer flere. Eller med andre ord: Når der er to ord, så har de ikke overlappende betydninger. Men det er forkert. De to ord ligner hinanden ved at de begge bruges til at udpege et bestemt begivenhed i en rækkefølge, men er forskellige derved at *sidste* kan betyde både 'seneste, sidste indtil nu' og 'absolut sidste', mens *seneste* ikke kan betyde 'absolut sidste', kun 'sidste indtil nu'. Med et sprogvidenskabeligt udtryk kunne man sige at *sidste* er umarkeret for forskellen

mellem de to betydninger, mens *seneste* er markeret og altså kun bruges i den ene betydning. *Sidste* udelukker med andre ord ikke en forventning om at der kan komme flere af de relevante begivenheder, fx nye moder, men det udtrykker den heller ikke. Og *sidste* kan bruges om fremtidige tilfælde, fx ville man kunne sige at *det sidste bind* af en bogserie eller et flerbindsværk skal udkomme engang i fremtiden. *Seneste* udtrykker derimod en forventning om at det sidste skrig ikke vil vise sig at være det absolut sidste, og det bruges i rækkefølgesammenhæng kun om fortidige begivenheder. I nogle tilfælde kan det være hensigtsmæssigt at være opmærksom på forskellen, men udtrykket *det seneste skrig* virker lidt komisk, måske fordi det er hyperpennittengryn. Der kommer selvfølgelig en ny mode til foråret, men *det sidste skrig* er jo bare det sidste indtil videre, ikke modens dødsskrig.

OR

Støttespiller

SPØRGSMÅL: Jeg er i en oversættelse fra norsk stødt på ordet *støttespiller*, som jeg ikke har set før. Er det et godt dansk ord, eller er det norsk, og hvordan kan det så optræde i en dansk oversættelse?

SVAR: Ordet *støttespiller* er lånt fra norsk, og det er ret usædvanligt. I Nye Ord i Dansk 1955 til i dag (www.nyeordidansk.dk) er der registreret op mod hundrede gange så mange engelske lån som norske. Det kan delvis skyldes at norske ord ikke nødvendigvis opleves

som fremmede, og at man derfor let overser dem. Og det kan spille en rolle at samfundsudviklingen i Norge og Danmark på mange måder er parallelle, sådan at nye fænomener dukker op nogenlunde samtidig, og derfor bliver navngivet nogenlunde samtidig. Det kan gøre det svært at se om der er en påvirkning, og hvilken vej den måtte gå.

Ordet findes ganske rigtigt ikke i danske ordbøger, men det findes i danske aviser – og i norske ordbøger. Ifølge Bokmålsordboka (<http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek>) >

[html](#)) kan det betyde 'erfaren, dyktig spiller' eller 'erfaren, ledende person'. Det er ikke særlig hyppigt på dansk, men langt hyppigere i de sidste ti år end tidligere. En søgning på ordets forskellige former på pressens artikel-database på nettet, Infomedia, giver i alt 573 fund, hvoraf nogle dog kan være gengangere. De fleste drejer sig om sportsgrene som fodbold, håndbold og ishockey, men det findes også i overført betydning, 'samarbejdsparter'.

Det tidligste fund er fra 1991, og det drejer sig om fodbold: *ældre støttespillere som John Faxø, Bjarne Jensen, Henrik Jensen m.fl.* (B.T., 21.6.1991). Det første fund med den overførte betydning er fra 1993, hvor den daværende norske konservative leder, Kaci Kullmann Five, karakteriserede den afgående danske

statsminister, Poul Schlüter, som *en god støttespiller for Norge* (Ritzaus Bureau, 10.1.1993). Sådan ville en dansk politiker næppe have udtrykt det, i hvert fald ikke den gang, men ordet er umiddelbart forståeligt, og derfor kan det uden videre, og uden at vække større opsigt, anvendes i en dansk tekst. Senere er der også eksempler på at indfødte danskere har brugt ordet i den overførte betydning. Så ordet findes på dansk, ikke kun på norsk.

Også på norsk er det forholdsvis nyt, men ældre end på dansk. Ifølge Nyord i Norsk 1945-1975, Universitetsforlaget 1982, optrådte det på norsk første gang i 1954 i den bogstavelige betydning, mens det tidligste eksempel med den overførte betydning er fra 1973.

OR

GPS eller gps?

SPØRGSMÅL: Skrives forkortelserne *gps* og *lcd(-skærm, -display)* med store eller små bogstaver?

SVAR: Det kommer lidt an på hvordan de bruges, men som regel skrives de med små bogstaver.

GPS er oprindelig en forkortelse af *Global Positioning System*, som er navnet på et satellitbaseret navigationssystem. Når det bruges på denne måde, altså som egennavn, skrives det med store bogstaver. Men i den almindelige sprogbrug bruges *gps* om et apparat, *en gps*, der sidder i bilen eller båden, og som modtager signaler fra systemet og beregner positioner og ruter. I denne anvendelse er

det ikke et egennavn, og det har endda i nogen grad mistet karakteren af forkortelse (ligesom *sms*, der oprindelig er en forkortelse af *Short Message System*, men som uden for fagkredse kun bruges om de meddelelser der bliver sendt med systemet).

LCD (med store bogstaver) er den oprindelige, engelske forkortelse af *Liquid Crystal Display* (på dansk *flydende krystal-skærm*, med bindestreg fordi det er gruppesammensætning, se § 57.7 i retskrivningsreglerne, hvor ordforbindelsen bruges som eksempel). *Liquid Crystal Display* er ikke et egennavn, men en beskrivende betegnelse for en særlig type af skærm eller display, der på dansk ofte kaldes *lcd-skærm*, *lcd-display*, selv om det

engelske ord for *skærm*, *display* indgår i forkortelsens grundlag. Tilføjes *-skærm*, *-display* i de danske betegnelser er strengt taget overflødig hvis man er i stand til at udlæse det uforkortede udtryk af forkortelsen, men da de som regel tages med, foretager vi sandsynligvis ikke denne udlæsning. Udtrykket *lcd* har derfor, ligesom *gps*, i nogen grad mistet sin karakter af forkortelse, og i hvert fald sin gennemskuelighed.

Ifølge § 14.3 i retskrivningsreglerne skrives initialforkortelser der er appellativer, altså som ikke er egennavne, som hovedregel med store bogstaver, fx

ATP, BNP, FM, HA, HD, ISBN, MF, OL.

Men *gps* og *lcd* hører til undtagelserne. Almindeligere forkortelser af denne type skrives nemlig med små bogstaver:

aids, bh, cd, cd-rom, dvd, hf, hiv, it, tv, wc.

Grunden til at *gps* og *lcd(-skærm, -display)* ikke står i Retskrivningsordbogen, 3. udgave, er at den er udgivet i 2001, før ordene blev almindelige. De kommer formentlig begge med i den kommende udgave, med små bogstaver.

OR

Generelle abonnementsvilkår

Levering

Nyt fra Sprognævnet udkommer 4 gange om året, i marts, juni, september og december. Hvis du midt i måneden endnu ikke har modtaget bladet, bedes du henvende dig til Dansk Sprognævn for at få tilsendt et erstatningseksempplar.

Betaling

Abonnementet betales forud, og opkrævning sker i januar, enten ved at Dansk Sprognævn sender dig et indbetalingskort (til betaling på posthuset, i banken eller via netbank) eller via BetalingsService (BS).

Som ny abonnent modtager du de numre der er udkommet i indværende år, samt et indbetalingskort for et fuldt årsabonnement.

Pris

Prisen er 100 kr. om året. Du betaler for et år ad gangen, så selvom du opsigter dit abonnement midt på året, vil du stadig modtage og betale for resten af årets udgivelser.

Varighed og opsigelse

Abonnementet løber indtil du opsigter det skriftligt, enten per brev eller mail. Seneste frist for opsigelse er 10. december. Det er ikke gyldig opsigelse blot at undlade at betale. Ved opsigelse af abonnementet skal du huske selv at opsigte en evt. betalingsaftale med BS.

Flytning

Flytning skal du meddele per telefon, mail eller brev. Ved henvendelser om abonnementet skal du have dit abonnementsnummer klar.

Nyt fra Sprognævnet

2011/1 · marts

PP DANMARK

id.nr: 47372

Et hamster	1
Fup og fakta i debatten om domænetab	5
Madlavning for finere mænd	9

SPØRGSMÅL OG SVAR

<i>Rollemodel</i>	12
<i>Det seneste skrig</i>	12
<i>Støttespiller</i>	13
<i>GPS eller gps?</i>	14

Næste nummer udkommer i juni 2011

Ansvarshavende redaktør: Sabine Kirchmeier-Andersen

Redaktionssekretær: Jørgen Nørby Jensen

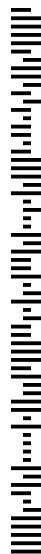
ISSN 0550-7332

Layout: Falcon Grafisk Design · Tryk: Malchow A/S

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 100 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement hos Sprognævnet.

Usignerede artikler og artikler med initialer giver udtryk for Sprognævnets mening. Artikler med navn giver ikke nødvendigvis i enhver henseende udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

Dansk Sprognævn

H.C. Andersens Boulevard 2

DK-1553 København V

Abonnement mv.:

Telefon: 33 74 74 09 eller
moerch@dsn.dk

Spørgetelefon: 33 74 74 74

(Mandag-torsdag 10-12 og 13-15)

www.dsn.dk

www.sproget.dk